

KONCEPT 'DRUŽBENE IZKLJUČENOSTI' V
ANALIZI MARGINALNIH ETNIČNIH SKUPIN

Primer začasnih beguncev in avtohtonih Romov

Povzetek. V članku analiziramo primernost koncepta družbene izključenosti v obravnavi marginalnih etničnih skupin. Model ponuja analizo distribucijskega (dohodek oziroma dostop do trga dela) in relacijskega (družbeni statusi, participacija, politične pravice) vidika izključenosti. Osnova strategij preprečevanja družbene izključenosti je kombinacija samoudeležbe ciljnih skupin (samodefiniranje in samoorganiziranje oziroma premik od skupin v nastajanju k prepoznavnim družbenim skupinam) in državnih posegov (ustrezne zakonodaje, ki promovira enake možnosti in dostop do pomembnih družbenih integrativnih mehanizmov). Pri obeh skupinah, avtohtonih Romih in začasnih beguncih v Sloveniji, je kulturna identiteta pomemben kontekstualni dejavnik tako izključevanja kot uspešne integracije.

Ključni pojmi: družbena izključenost, družbena integracija, marginalne etnične skupine, Romi, začasni begunci.

Uvod

Namen prispevka je prikaz analitske moči koncepta družbene izključenosti na primeru dveh povsem različno segmentiranih populacijah, ki ju gre v prvi vrsti definirati kot etnični skupini. Hkrati pa še kot marginalni etnični skupini. Prvo skupino predstavljajo osebe s statusom začasnih beguncev v Republiki Sloveniji, drugo pa Romi, ki imajo v Sloveniji status avtohtone narodne skupnosti. V družboslovju, zlasti znotraj socialne politike, je koncept družbene izključenosti¹ doživel vzpon v zadnjem desetletju. Ugotoviti velja, da se je problematizacija koncepta uspešno zgodila na različnih nivojih, zlasti skozi različne ciljne podskupine kot subjekte družbene izključenosti².

* Mag. Simona Zavrtnik Zimic, mlada raziskovalka na Inštitut za narodnostna vprašanja.

¹ Koncept je v slovenskem družboslovju doživel prevod 'socialna izključenost' (social exclusion), vendar kot opozarja že Trnancveva (1996), je bolj primeren izraz 'družbena izključenost', ki ga tudi sama kontinuirano uporabljam. Zlasti v kontekstu njegove aplikacije v etničnih študijah ni primerno zvesti koncepta na 'socialno' dimenzijo, ker le-ta praviloma ni razumljena ekvivalentno s pojmom 'družbeno'.

² Številni avtorji preizkušajo koncept izključenosti v različnih kontekstih, od trga dela, izobraževanja, stanovanjske politike, zdravstva, oziroma v analizi določenih segmentiranih populacij kot so starejši, mladi brezposelni, usipniki, migranti, begunci ipd.

Koncept družbene izključenosti: teoretska sidrišča in analitska moč

Centralnost koncepta družbene izključenosti je moč izluščiti iz naslednje formulacije: »Problem niso zgolj disparitete med vrhom in dnem družbene lestvice, pač pa tudi med tistimi, ki imajo mesto v družbi in tistimi, ki so iz nje izključeni« (Green Paper, European Social Policy, 1993:20). Z zgodovinske perspektive je nocija družbene izključenosti relativno nov koncept, ki so ga v glavnem razvili francoski sociologi in implicira skupinsko solidarnost. Tako integracija v družbo - 'biti v družbi, imeti tu svoje mesto' - predstavlja moralno pravico. Na drugi strani je v anglo-saksonski tradiciji prišlo do izoblikovanja koncepta družbene integracije, ki temelji na državljskih pravicah. Diskurz o izključenosti je zlasti v zadnjem desetletju intenzivno uporabljen v kontekstu socialne politike Evropske unije, kjer pa navkljub množični rabi ostaja ambivalenten. Kritika nekaterih avtorjev je naperjena v točko, da sta za obravnavo istega fenomena izmenično v rabi koncepta revščine in izključenosti. Denimo Abrahamson priznava, da je »koncept revščine do neke mere zamenjal koncept socialne izključenosti« (1995:123). V EU obstaja konsenz o definiciji revščine⁴, pri čemer sta poudarjena dva elementa: 1. pomanjkanje različnih resursov in 2. odsotnost splošno sprejetega načina življenja. Raziskovanje revščine in deprivacije je fokusirano na materialne vidike, zlasti višino dohodka. Koncept družbene izključenosti pa je bil vpeljan v Zahodni Evropi kot vladni in regionalni (EU) odziv na izbruh novih družbenih problemov v sedemdesetih, zlasti dolgotrajne brezposelnosti in nove revščine. Njegova moč izvira iz dejstva, da vsebuje implicitni moralni naboj, da identificira populacije, ki zahtevajo pozornost oziroma pomoč in kot se zdi, nudi ustrezno analitično orodje za oceno politik (Rodgers, 1994:1). Konec osemdesetih (1989) je Evropska komisija pričela izvajati tretji akcijski program, usmerjen k preprečevanju revščine, poznan kot Poverty 3 Programme⁵. Pojem revščine je bil nadomeščen z 'manj privilegiranimi'. V tem okviru je nastal tudi The Observatory on National Policies to Combat social exclusion (Room, 1990), od tedaj pa je tudi pojem družbene izključenosti postal del uradnega jezika Evropske Unije. Prvo definicijo družbene izključenosti najdemo v Council resolution (29.9.1989), kjer je zapisano, da družbena izključenost ni preprosto stvar neustreznih resursov ter da preprečevanje izključenosti pomeni dostop posameznikov in družin do spodobnih življenjskih pogojev v smislu meril družbene integracije in integracije v trg dela (Abrahamson, 1995:124). Relevantnost in hkrati omejitve takega koncepta ocenjuje Trbančeva »če se na eni strani zdi, da je koncept družbene izključenosti zelo obetajoč zaradi svoje multidimenzionalne narave in širokega obsega (...), pa je na drugi strani problematičen prav iz tega razloga: zaradi svoje širine in multidimenzionalnosti kon-

⁴ V Council Decisions (19. 12. 1984) je zapisana definicija revnih, ki se nanaša na osebe, družine in skupine oseb, pri katerih so resursi (materialni, kulturni in socialni) tako omejeni, da jih izključujejo iz vsaj minimalno sprejemljivega načina življenja v državah članicah, kjer le-ti živijo (povzeto po: Abrahamson 1995:123). Paralelno definicijo je zapisal tudi britanski raziskovalec Peter Townsend v *Study of Poverty in United Kingdom* (1997).

⁵ Originalno ime programa Evropske komisije je *Medium Term Action Programme to Foster the Economic and Social Integration of the Least Privileged Groups*.

cept ostaja precej ambivalenten, težaven za operacionalizacijo in merjenje« (1995:116).

Koncept družbene izključenosti je večdimenzionalni koncept, ki zlasti tematizira tveganje po fragmentirani družbi. Nocija izključenosti implicira zlasti »kolektivno obveznost do tistih, ki so manj varni in zaradi tega izpostavljeni tveganju družbene izključenosti« (Observatory, 1992:25). Bhala in Lapeyre (1995) sta definirala družbeno izključenost z naslednjimi dimenzijami:

1. Ekonomski vidik se nanaša na vprašanje dohodka in omejen dostop do dobrin in zaposlitev. Poudarek je na izključenosti s trga dela in prerazporeditvi virov. V glavnem se ekonomski vidik dotika pomembnosti distribucijskih vprašanj.

2. Z družbenim vidikom je pozornost namenjena relacijskim vprašanjem. Poudarki so na pomanjkanju participacije določenih družbenih skupin v procesu odločanja, procesu marginalizacije deprivilegiranih skupin in nociji enakih možnosti.

3. Politični vidik se nanaša na enakost človekovih in političnih pravic. Ta dimenzija izključenosti problematizira tudi tendenco, da država kot garant osnovnih pravic in svoboščin, ni nevtralna agencija. Da je lahko pomemben 'izključevalec', ki nekatere družbene skupine vključuje, druge pa izključuje. Pomemben premik v nociji družbene izključenosti so politične in civilne pravice, ki pridobijo mesto osrednjih vrednot v diskurzu socialne politike.

O izključenosti v širšem smislu je po Trbančevi upravičeno govoriti, kadar »se pri posameznikih ali skupinah nakopičijo izključenosti iz sistemov civilne, ekonomske, socialne in medosebne integracije oz. iz virov, institucij in mehanizmov, ki te sisteme tvorijo« (1996:309). Avtorica meni, da kompenzacijski mehanizmi (država blaginje, družinske, sorodniške in prijateljske mreže) preprečujejo, da bi bil posameznik družbeno izključen že, če je prisoten manko v enem aspektu.

Identiteta kot atribut izključevanja

Raziskave deprivilegiranih skupin sporočajo, da je nemalo kulturnih atributov lahko dejavnik izključevanja, nekatere kulturne identitete pa so jasen izključevalec v vseh družbah. Tudi rasa in etničnost, katerih 'priljubljenost' je močno odvisna od družbenega konteksta. Prispevek obravnava družbeno izključenosti dveh marginalnih skupin v Sloveniji, prva so začasni vojni begunci s področja bivše Jugoslavije in druga avtohtona romska populacija. Zanima nas izključenost v materialnem in simbolnem smislu. »Simbolna izključenost zadeva stigme in družbene attribute, ki uvršča njihove nosilce zunaj družbenega jedra. /.../ Zelo pomemben je subjektivni element - občutek izključenosti iz dominantnih družbenih modelov je lahko enako pomemben v determiniranju obnašanja kot objektivna, materialna izključenost« (Rodgers, 1994:5-6). V primeru izbranih ciljnih skupin je simbolna dimenzija izključenosti dejansko primarnega pomena. Ena od prednosti nocije družbene izključenosti pa je analitična moč, ki znotraj enotnega instrumentarija zajema dve ključni dimenziji regulacije modernih družb, namreč človekove pravice in državo blaginje. V smislu izhodiščnega vprašanja - Kako sta družbeni skupi-

ni začasnih beguncev in avtohtonih Romov integrirani v 'večinsko' družbo ali kako sta obe skupini izključeni iz glavnih modelov družbenega življenja - je ključno povezovanje teh dveh perspektiv. Povezani nociji človekovih pravic in družbene izključenosti naj bi zagotavljali jedro spodobnega življenja. V relacijskem aspektu gre posebej poudariti neenako družbeno participacijo, šibko integracijo v 'večinsko' družbo in tudi politično šibkost obeh skupin (problem moči bi veljalo posebej analizirati). Posebno pozornost gre nameniti tudi družbenim razmeram, saj izključenosti in blaginje ni moč analizirati neodvisno od družbenokulturnih norm in institucionalnega konteksta (Bhala in Lapeyre, 1995:18).

Strategije premagovanja družbene izključenosti

Navkljub specifikam obeh skupin je moč identificirati dve skupni in enako pomembni variabli v boju proti izključenosti: 1. aktivna politika države in 2. participacija samih ciljnih skupin.

Med različnimi akterji premagovanja družbene izključenosti ima najpomembnejše mesto država. Najbolj generalna strategija proti izključenosti je oblikovanje take zakonodaje, ki zagotavlja socialne pravice, kar z drugimi besedami pomeni zakonodajno podlago nocije enakih možnosti in dostopa do različnih področij socialnega življenja. Politične in civilne pravice in svoboščine pomembno pripomorejo k premagovanju izključenosti družbenih skupin, zlasti v pogojih kulturno determinirane drugačnosti. Pomen države je v zagotavljanju socialne države, vključno z zagotavljanjem socialne varnosti najbolj ranljivim posameznikom ali skupinam. Tradicionalno so socialne pomoči namenjene zagotavljanju varnostnih mrež tistim, ki si sami niso zmožni zagotoviti dohodek na trgu dela. Pomembna vloga države pa je tudi v promoviranju in omogočanju participacije članov skupin, ki jim grozi izključenost. Takšnim tveganim skupinam je potrebno dati možnost formuliranja lastnih potreb in s tem vključitev v proces političnega definiranja oziroma iskanja konkretnih rešitev. Rodgers poudarja vprašanje izključenih kot akterjev lastne integracije in ne objekte politike (1994).

Začasni begunci v Sloveniji⁵

Kontekst oblikovanja in izvrševanja begunske politike v Sloveniji.

Z 'vojno na Balkanu'⁶ se je Slovenija na svojih mejah prvič srečala s pojavom množičnih beguncev kot posledico množičnih prisilnih migracij s področja Hrvaške in Bosne in Hercegovine. Oboroženi konflikti so povzročili korenite premike številnih posameznikov različnih etničnih skupin, ki so neprosto voljno množično bežali pred agresijo. Osnovna izhodišča begunske politike v Sloveniji so bila zajeta v naslednjih principih: odprtost meja, neposredna odgovornost države za begunske zadeve, humanitarne norme, nepristranskost in upoštevanje mednarodnih norm, ki določajo status begunca (Grizold, 1994:38). Glavni akter v oblikovanju begunske politike je postala država s specializirano agencijo - Uradom za

priseljavanje in begunce (v nadaljevanju: Urad), ustanovljenim leta 1992 z namenom institucionalne podlage reševanja begunske politike. V začetku krize je bil status beguncev v precejšnji meri nejasen, saj Slovenija ni imela predhodnih izkušenj s tega področja. Tako je v enem od poročil o oceni situacije beguncev podana negativna ocena slovenskih razmer: begunci nimajo pravice do dela, novi prišleki niso registrirani, nekateri otroci niso deležni osnovnošolskega pouka in zaenkrat tudi ni zagotovljeno srednješolsko in nadaljnje izobraževanje (Harrel-Bond 1993).

Prvi množični eksodus (okoli 30.000 oseb) se je zgodil konec leta 1991 z begunci iz Hrvaške, drugi val pa spomladi 1992 (okoli 40.000 oseb) iz BIH. Begunska populacija je v letu 1993 predstavljala 3,5% slovenske populacije (okoli 70.000 oseb), v naslednjih letih pa se je njihovo število hitro zniževalo, kar je bila posledica vračanja beguncev v državo izvora ali tranzita v tretje države. Konec leta 1995 je bilo v Sloveniji še okoli 20.000 beguncev iz BIH⁷, obenem pa se aktivno izvaja proces repatriacije. Podatki za december 1999 kažejo, da je bilo v Sloveniji 3.128 beguncev iz BIH in okoli 1.500 s Kosova.

Glavni vir financiranja oskrbe začasnih beguncev je državni proračun, zlasti na začetku krize pa tudi humanitarna pomoč in tuji donatorji. Za namestitve beguncev so bili uporabljeni razpoložljivi bivanjski objekti in šotorska naselja, v večini občin pa so bili ustanovljeni begunski centri. Po podatkih iz leta 1995 sta dve tretjini začasnih beguncev živeli pri družinah in ena tretjina v zbirnih centrih. Urad je zadolžen za učinkovito funkcioniranje in organiziranje življenja v zbirnih centrih, prav tako tudi za zagotavljanje pomoči začasnim beguncem pri družinah⁸. Praksa kaže, da je nekoliko bolje kot pri družinah organizirano življenje v centrih, pri čemer je bistvenega pomena dejavnost volonterskega sektorja in Urada. Cilj je namreč enak: motivirati ljudi, naj organizirajo svoje življenje, kar je najboljši način za preseganje psihosocialnih barier, ki so nastale z begom iz domače države in kot posledica rutiniranega življenja v centrih.

⁷ V članku se osredotočamo na problematiko 'začasnih beguncev' ali beguncev s statusomčasne zaščite. Ta kategorija beguncev izvira iz vojnih konfliktov na območju bivše Jugoslavije.

⁸ S pojmom 'vojna na Balkanu' mislimo na dogodke in procese, ki so sledili razpadu skupne države Jugoslavije; denimo nastanek nekaterih suverenih držav, etnične spremembe, vojni konflikti, prisilne migracije itd. V tem smislu pojem uporabljamo kot širšo, kontekstualno označitev razmer; pri čemer ni naš namen kakorkoli natančneje opredeljevati ali problematizirati pojem.

⁷ Podatki Urada in Rdečega križa Slovenije konec leta 1995 kažejo naslednjo starostno strukturo begunske populacije v Sloveniji: mladi do 24 let tvorijo dobro polovico populacije, od tega je 17% otrok mlajših od sedem let, 19% mlajših od 16 let in 15% mlajših od 24 let. Staro populacijo tvori 14% oseb, ki presegajo starostno mejo 60 let in srednjo generacijo 35% oseb v starostni meji med 25 in 60 let. Pregled po nacionalnosti pokaže, da je večina beguncev muslimanov - kar 75%, 14% je Hrvatov, 3% Srbov in 8% ostalih narodnosti.

⁸ Konstanten problem predstavlja zlasti skrb za tiste osebe, ki so nastanjene pri družinah. Večina teh družin je živela na robu obstojenosti, kar pomeni, da pred prihodom beguncev, kasneje pa se je njihova situacija še poslabšala.

Zakonodajna ureditev begunskega vprašanja

Temeljna instrumenta mednarodnega prava na področju zaščite beguncev sta ženevska Konvencija o statusu beguncev (1951) in newyorški Protokol o statusu beguncev (1967)⁹. Omejitve mednarodnega sistema varstva beguncev pa se nanašajo zlasti na ne vključevanje žrtev oboroženih konfliktov in nocijo 'skupinskega preganjanja'. Slovenija je prevzela Konvencijo¹⁰ in Protokol v svojo zakonodajo in zagotavlja zaščito osebam, ki so zapustile svojo državo zaradi utemeljenega strahu pred preganjanjem zaradi rase, vere, narodnosti, članstva v določenih družbenih skupinah ali političnega prepričanja¹¹. Status begunca je po v taki definiciji vezan na individualno obravnavo oseb, ki bežijo, in ne vključuje skupinskih prisilnih migracij. Prav tako niso zajeti vojni konflikti, posledica katerih skupinske prisilne migracije praviloma so. Oboje se je zgodilo v primeru beguncev z vojnih kriz na Balkanu. V taki situaciji je UNHCR podal pragmatično rešitev: skupinsko začasno zaščito. Slovenija je tako kot večina evropskih držav ponudila status 'začasne zaščite' ali status 'začasnega begunca', kar pomeni zagotavljanje določenega nivoja pravic¹², je pa fokusirano na vrnitev beguncev v državo izvora, saj je to tako vsebinsko kot tehnično kratkoročen aranžma.

V skladu s slovenskim Zakonom o začasnem zatočišču (Ur. l. 20/97)¹³ imajo osebe, ki jim je v Sloveniji dodeljen status začasnega zatočišča, pravico do bivanja in oskrbe v zbirnih centrih, zdravstvenega varstva, izobraževanja, začasnega ali občasnega dela, prejemanja humanitarne pomoči in pomoči pri uveljavljanju pravic iz tega zakona.

Največja problema statusa začasne zaščite sta: 1. časovni kriterij - kako dolgo je

⁹ Temeljna instrumenta mednarodnega varstva beguncev, ki sta bila sprejeta pod okriljem Združenih narodov, podajata osnovno definicijo kdo je in kdo ni begunec, definirata pravni položaj beguncev ter izvajanje norm za zaščito beguncev z administrativnega in diplomatskega vidika. *The Convention relating to the Status of Refugees, sprejeta 28. julija 1951; v veljavo stopi 24. aprila 1954. The Protocol relating to the Status of Refugees, sprejet 31. januarja 1967; v veljavo stopi 4. oktobra 1967.*

¹⁰ Konvencija natančno določa definicijo begunca. *To so osebe, ki »owing to well-founded fear of being persecuted for reasons of race, religion, nationality, membership of particular social group or political opinion, is outside the country of his nationality and is unable or, owing to such fear, is unwilling to avail himself of the protection of that country; or who, not having a nationality and being outside the country of his former habitual residence as a result of such events, is unable or, owing to such fear, unwilling to return to it« (Convention, Article 1).*

¹¹ Podrobneje v Zakonu o azilu (Ur. l. 61/99, 30/7/1999).

¹² Najpomembnejša je takojšnja zagotovitev varnosti brez vladnih procedur za odobritev azila; nadalje priznanje potrebe po zaščiti oseb, katerih varnost je ogrožena; poenostavitev procedur, kar pomeni skupinska zaščita namesto individualnih prošelj; spodbujanje velikodušnosti pri sprejemanju beguncev, kar je povezano z restriktivnimi azilnimi politikami v številnih evropskih državah zaradi strahu, da se begunci ne bodo vrnil v domovino; obveznost gostujoče države in UNHCR-ja omogočiti repatriacijo beguncev in nenazadnje reševanje begunskega problema v samem temelju, to je reševanje konflikta v državi izvora beguncev (podrobneje glej npr.: *The State of the World's Refugees, 1995; Hoffman, 1995*).

¹³ Zakon o začasnem zatočišču določa razloge in postopek za pridobitev začasnega zatočišča v RS. Začasno zatočišče se lahko podeli osebam, ki množično pribeže v državo azila zaradi vojne, okupacije ali množičnih kršitev človekovih pravic v njihovi državi.

nekdo lahko 'začasni begunec' in 2. izključenost iz 'gostujoče' družbe oziroma problem družbene integracije. Ta dva problema pa bistveno posegata na področje blaginje te populacije.

Država blaginje in začasni begunci

Pri pregledu pravic beguncev - zlasti možnosti dostopa do določenih področij, virov in institucij družbenega življenja - upoštevamo najosnovnejša področja, ki posamezniku zagotavljajo dostojno življenje: zaposlovanje, šolstvo, zdravstvo, socialno pomoč in pravico do reunifikacije družine.

a) zaposlovanje

Zakon o začasnem zatočišču (24.člen) določa pravico do začasnega ali občasnega dela v organizaciji Urada. Postopek poteka takole: napotnico (ki je neke vrste delovno dovoljenje) za opravljanje del izda Urad, nato begunec sklene pogodbo z delodajalcem, Urad sklenjeno pogodbo pregleda in jo posreduje pristojnemu Zavodu za zaposlovanje, ki pogodbo potrdi.

Do sprejetja tega zakona začasni begunci v Sloveniji niso imeli zakonske pravice do dela, je pa tudi sedaj ta pravica omejena. Opravljanje del je možno v okviru delovnih ur dveh mesecev letno oziroma osem delovnih ur tedensko. Teoretično je torej možno, da nekateri begunci delajo 60 dni letno oziroma nepretrgoma dva meseca, drugi po 8 ur tedensko čez vsa leta. Delo beguncev je delo po pogodbi in zanj veljajo vsa določila pogodbenega dela, vključno z obdavljenjem. Gre torej izključno za dela, za katera ni moč skleniti delovnega razmerja. V primeru, da begunec želi skleniti redno delovno razmerje, lahko zaprosi za status tujca, pri čemer ob pridobitvi novega statusa preneha status začasnega zatočiščarja. Po mnenju Urada je pravica do opravljanja pogodbenega dela izredno pomembna in jo begunci v veliki meri uveljavljajo. V letu 1999 je Urad izdal okoli 300 napotnic za delo. Omeniti pa velja, da je le kakšna tretjina beguncev delovno sposobna populacija, medtem ko so ostalo otroci in starejše osebe. Neugodna je tudi izobrazbena struktura te populacije, kar vpliva na manjšanje možnosti vključitve v trg dela.

b) izobraževanje - osnovne šole

Ministrstvo za šolstvo in šport je razvilo lasten projekt izobraževanja, ki je omogočil visoko vključenost begunske populacije v pridobivanje izobrazbe¹⁴. Izobraževanje po bosanko-hercegovskih učnih programih, torej v maternem jeziku, se je pričelo 1992¹⁵, saj zaradi številčnosti begunske populacije ni bilo mogoče vključiti v slovenske osnovne šole. Po treh letih ločenega pouka je število begunskih otrok močno upadlo (40% glede na leto 1992/93), zato se je z letom

¹⁴ Podrobnejšo analizo do šolskega leta 1996/97 glej v članku: Andreja Hočevar, Majda Urank: *Izobraževanje beguncev iz Bosne in Hercegovine v Republiki Sloveniji, Visoka policijsko-varnostna šola, Ljubljana 1998*, str. 23-33.

¹⁵ Prvi val beguncev s Hrvaške ni bil deležen sistematičnega reševanja na področju izobraževanja, največ iz razlogov njihovega krajšega bivanja v Sloveniji. Ko je prišlo do drugega velikega vala beguncev iz BiH, pa je postalo nujno sistemsko reševanje dostopa do izobraževanja, zlasti zakonsko obveznega osnovnošolskega pouka.

1995/96 pričel izvajati integriran pouk v slovenskih osnovnih šolah.

Tabela 1: Število begunskih učencev v slovenskih osnovnih šolah: pregled po razredih⁶⁶

	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	skupaj
1995/96	301	355	370	360	378	398	332	344	2848
1996/97	194	195	221	234	221	239	212	154	1671
1997/98	101	107	101	141	130	116	126	92	914
1998/99	74	66	80	64	94	62	58	64	582
1999/00	78	66	81	71	75	82	74	55	582

Vir: Ministrstvo za šolstvo RS

Sistematično vključevanje v osnovne šole je v septembru 1995 zajelo 90% begunskih otrok, 7% v mesecu decembru (občini Ajdovščina in Škofja Loka), 3% (101 učenec) pa je še naprej obiskovalo šolo z bosansko-hercegovskim učnim programom v občini Postojna, ki zaradi prenapoljenosti osnovnih šol begunske populacije ni uspela vključiti (Hočevar in Urank 1998:26-27). V šolskem letu 1996/97 se je število otrok zelo zmanjšalo, kar je bilo posledica vračanja beguncev na domove ali tranzita v tretje države. V letošnjem šolskem letu 1999/2000 pa je bilo 582 beguncev vključenih v 142 osnovnih šol. Kot je prikazano v tabeli, je število učencev enako v zadnjih dveh šolskih letih, vendar je treba opozoriti, da ne gre za isto populacijo, saj so se letos bosanskim beguncev priključili še kosovski. Tako je v skupnem številu 582 begunskih učencev v letu 1999/2000 125 begunskih učencev s Kosova.

c) izobraževanje - srednje šole

Med težavami ob vključevanju begunskih otrok v srednje šole so bile izrazite zlasti pomanjkanje prostih mest, neuskkljenost izobraževalnih programov, nerazpolaganje z ustrezno šolsko dokumentacijo, resorno ministrstvo ni premoglo finančnih virov za njihovo vključevanje... ipd (Hočevar in Urank, 1998). MŠŠ je priporočilo srednjim šolam, naj v primeru prostih mest sprejmejo begunce, ki lahko s statusom hospitant prisostvujejo pouku in opravljajo učne obveznosti, ob zaključku leta pa jim šola izda potrdilo o opravljenih obveznostih.

⁶⁶ Navedeno je število učencev na začetku vsakega šolskega leta.

Tabela 2: Število hospitantov-začasnih beguncev v slovenskih srednjih šolah; šolsko leto število hospitantov v srednjih šolah

šolsko leto	število hospitantov v srednjih šolah
1992/93	214
1993/94	700
1994/95	996
1995/96	886
1996/97	724
1997/98	335
1998/99	226
1999/2000	205

Vir: Ministrstvo za šolstvo RS

d) pravice do socialne pomoči in reunifikacije družine

V poročilih Urada gre za različne oblike pomoči začasnim beguncem, in sicer: materialno, zdravstveno in psihosocialno. Begunci imajo pravico do zdravstvenega zavarovanja in zdravstvene nege (preventivne in kurativne), pravico do prejetja humanitarne pomoči in pravico do denarne pomoči, če živijo pri družinah. Begunci v centrih nimajo pravice do denarne pomoči. Z reunifikacijo družine razumemo pravico do ponovne združitve razseljene družine. Je humanitarna pravica, ki jo Slovenija beguncem zagotavlja. Po tem načelu in iz humanitarnih razlogov je Slovenija sprejemala begunce po 10. avgustu 1992, ko je uradno zaprla meje za bosanske begunce.

Avtohtona populacija Romov v Sloveniji¹⁷

Romi med avtohtono kulturno tradicijo in integrativnimi mehanizmi

Po podatkih socialnih služb in drugih lokalnih služb ocenjujemo, da v Sloveniji živi okoli 6.500 do 7.000 Romov. Zanesljivega podatka ni. V popisu prebivalstva 1991 se je za Rome opredelilo 2.293 oseb, kot romski materni jezik je navedlo 2.847 oseb. Največja koncentracija romske poselitve je v Prekmurju in na Dolenjskem, drugod po Sloveniji živijo v manjših skupinah. Med Romi so precejšnje razlike, zaradi česar je različna stopnja integriranosti v okolje oziroma stopnja vztrajanja pri avtohtonih tradicijah. Specifičnost Romov, ki je zajeta v njihovi kulturni biti, je z marsikaterega vidika 'problematična', saj je v kontrastu z modernimi integrativnimi mehanizmi oziroma njihovim imperativom 'redno' in 'točno' (hoditi na delo, v šolo itd.). Premislek, na kakšnem temlju integrirati podobne družbene skupine, prav gotovo

¹⁷ Po drugi svetovni vojni se je v okviru razvoja koncepta človekovih pravic izoblikovalo tudi varstvo manjšin. Za položaj Romov, ki niso zajeti med t.i. 'tipične' narodne manjšine, kot jih pozna mednarodno pravo, sta pomembni dve smeri, ki obvezujeta države, v katerih živijo pripadniki romske skupine: 1. dosledno spoštovanje načela nediskriminacije na etničnem poreklu in 2. celovito spoštovanje človekovih pravic vsakega posameznika, ne glede na raso, spol, vero, jezik, narodno ali etnično poreklo (več: Klopčič, Vera: Pravni položaj Romov, Razprave in gradivo, INV, Ljubljana 1991).

ni odveč. Naše izhodišče je vsekakor nujnost take integracije, saj nobena družbena skupina ne more obstajati v izolaciji kot nek ločen podsistem družbe. V takih prizadevanjih pa je potrebno upoštevati povezanost nizkega socialnega statusa Romov z njihovim marginalnim etničnim statusom. »Rome uvrščamo med pripadnike najnižjih socialnih slojev, ki jih prizadeva revščina, hkrati pa tudi med etnične manjšine, uvrščene na dno etnične stratifikacijske strukture« (Klinar, 1991:24). Romska revščina avtor ozko veže na nizek prirojen etnični status¹⁸. Pomanjkanje je tako večplastno: sega od splošnega socialnega statusa do posebnih statusov, kot denimo poklicnega, kvalifikacijskega, izobrazbenega, materialnega ipd.

Po splošni oceni so razmere, v katerih živijo Romi, precej boljše v Prekmurju kot na Dolenjskem. Do pomembnega premika je v zadnjem času prišlo z večjo organiziranostjo Romov in njihovo prisotnostjo v javnem življenju, med drugim je ustanovljena tudi Zveza Romskih društev in več lokalnih romskih društev¹⁹. Govoriti je možno o minimalni prisotnosti v lokalnih medijih - enkrat tedensko je na radijskih postajah v Murski Soboti in v Novem mestu 'Romska radijska oddaja', romska društva občasno izdajajo svoja glasila, Društvo za razvijanje preventivnega in prostovoljnega dela pa je pričelo izdajati revijo Romano them - Romski svet. Posebej je pozitivno, da Romi vse bolj aktivno sodelujejo pri raziskovanju romske tematike, tudi kot avtorji v nekaj zadnjih publikacijah Inštituta za narodnostna vprašanja²⁰.

Klinar opredeljuje romsko etnično skupino (manjšino) kot družbeno skupino v nastajanju, kar pomeni, da se v skupini razvija formiranje določene institucionalne strukture, formalnih in neformalnih mrež, oblikujejo se procesi etnične identitete in nenazadnje tudi notranja solidarnost. Romska skupnost je tudi izrecno navedena v Ustavi,²¹ omeniti pa velja vsaj še Zakon o lokalni samoupravi (UL RS, 72/93)²², ki je podlaga participacije Romov v občinskih svetih.

Država blaginje in Romi

Tudi pri romski etnični skupini nas zanima zagotavljanje dostopa do najpomembnejših družbenih resursov in s tem posredno stopnja in način integriranja v 'večin-

¹⁸ Klinar (1991:28-30) uvršča Rome med etnično manjšino, ki je najnižje uvrščena v strukturi etnične stratifikacije. Vanje so uperjeni procesi diskriminacije, segregacije, etnične distance, socialne dezorganizacije in patologije. Z večinskim prebivalstvom so pogosto v konfliktnih odnosih in odnosih nasprotovanja, kar je izraženo v predsodkih in stereotipih.

¹⁹ Mreža lokalnih društev je precej razvejana, med že ustanovljenimi in delujočimi so romska društva v Novem mestu, Murski Soboti, Krškem, Puconcih, Serdici, Velenju; medtem ko so nekatere še v nastajanju. Lokalna društva so povezana v Zvezo Romskih društev.

²⁰ Glej zbornika (1991, 1999).

²¹ 65. člen Ustave RS: »Položaj in posebne pravice romske skupnosti, ki živi v Sloveniji, ureja zakon.« Zakonodajca, ki ureja položaj Romov sega na različna področja življenja, med drugim ima velik pomen Zakon o lokalnih volitvah (UL RS, 72/93), Zakon o organizaciji in financiranju vzgoje in izobraževanja (UL RS, 12/96), Zakon o urticah (UL RS, 12/96), Zakon o osnovni šoli (UL RS, 12/96).

²² 39. člen, 5. odstavek: »Na območjih, kjer živi avtohtona naseljena romska skupnost, imajo Romi v občinskem svetu najmanj po enega predstavnika.«

sko' družbo. Pozornost namenjamo zaposlovanju, šolstvu, zdravstveni oskrbi in pravici do različnih oblik socialne pomoči.

a) Zaposlovanje Romov

O zaposlovanju Romov je bil izveden projekt 'Problematika zaposlovanja Romov'²³ v občini Novo mesto. Število Romov v okviru dolenjskega Zavoda za zaposlovanje je 1.762 ali 1,6% v strukturi celotne populacije. Največ jih je na območju Novega mesta, kjer po številu prevladuje naselje Žabjek. Raziskava je bila opravljena na podlagi neposrednega opazovanja, razgovorov in dveh anket. V prvo je bilo zajetih 206 delovno sposobnih Romov iz vseh romskih naselij v občini, drugi vzorec pa je bil 118 zaposlenih Romov iz 10 podjetij. Iz raziskave gre povzeti najpomembnejše ugotovitve:

- Osnovne značilnosti romske delovne sile: velik delež z manj kot štirimi razredi osnovne šole, brez kvalifikacij in delovnih izkušenj, spretnosti ali delovnih navad, zaradi česar opravljajo najbolj enostavna dela in zasedajo najnižja mesta v delovni hierarhiji.

- Obstajajo razlike med zaposlenimi in nezaposlenimi Romi: zaposleni so v večjem številu dokončali višje razrede osnovne šole, večina jih ima boljše bivanjske pogoje, boljše je zdravstveno stanje, večja je želja po družbenem uveljavljanju ipd.

- Otroci zaposlenih staršev bolj redno obiskujejo osnovno šolo.

- Skoraj vsi zaposleni anketiranci so imeli zaposlenega očeta.

- V primeru motiviranja za zaposlitev in želja glede opravljanja določenih del in nalog ni bistvenih razlik med zaposlenimi in nezaposlenimi.

- Največ anketirancev je delo zapustilo v prvem letu zaposlitve, kar opozarja na problem adaptacije v podjetjih. Delovni red v podjetjih naj bi bil v močnem nasprotju z načinom življenja Romov.

- Pri zaposlenih Romih nastopajo konflikti v dveh smereh: poleg posameznika in delovnega kolektiva tudi na relaciji posameznik in romska skupnost. V romskih naseljih je opaziti negativno uperjenost proti zaposlenim Romom, ki naj bi tako sprejemali tuje vrednote in vzorce obnašanja.

- Anketa kaže na močno željo večine po spremembah, zaposlovanju, šolanju otrok in izboljšanju življenjskih pogojev.

Anketirani so bili tudi delavci v podjetjih, kjer so Romi zaposleni. Zanimiva je ugotovitev, da je večina delavcev mnenja, da so Romi uspešni pri delu in imajo pravičen odnos do dela in da se ne razlikujejo od povprečja delovne skupine. Največ težav je pri razumevanju delovnih nalog. V nekaterih delovnih skupinah je bila izpostavljena kot problematična samostojnost in zanesljivost pri delu. Najbolj ugodne ocene so dobili Romi od svojih neposrednih sodelavcev, sledijo ocene nadrejenih, najmanj ugodne pa s strani kadrovskih delavcev, ki so oblikovali ocene na podlagi vtisov in informacij. Smerdu (1999:112-119) izpostavlja specifičnosti zaposlitvene problematike Romov v Sloveniji:

- Ni evidence o zaposlenosti Romov; do podatkov je moč priti le na osnovi tipičnih

²³ V občini Novo mesto je bila na primeru naselja Žabjek opravljena omenjena raziskovalna naloga, z namenom, da bi Romi integrirali v zaposlitvene tokove in tako dosegli učinkovitejše reševanje splošnega socialnega položaja. Avtorja raziskave sta Jasna Žugelj in Frane Smerdu, raziskovalna naloga pa je bila opravljena za obdobje 1984 do 1986.

priimkov, saj Romi niso vnešeni v evidenco brezposelnih oseb kot Romi. Tako je možen le približen podatek. Osnova pa je poznavanje problematike na ravni lokalnih zavodov za zaposlovanje.

- Večina Romov živi v Prekmurju in na Dolenjskem, tako da zaposlovanje te populacije ni čutiti kot nacionalni problem, temveč je prepuščeno lokalnim zavodom, ki se z njimi ukvarjajo. Predvidevanja so, da je delež Romov med brezposelnimi osebami na Dolenjskem in Beli Krajini okoli 10%, v Prekmurju pa dosega 18%.

- Prisotna je marginalnost, perifernost romske populacije; razlike so med Romi samimi, med katerimi jih večina živi izolirano od večinske populacije, le manjši delež je integriran v okolje večinskega prebivalstva. Vključevanje v trg dela pa zaradi konkurenčnosti zahteva pristajanje na pravila zunanjega okolja.

- Slaba izobrazbena struktura pomeni tudi slabe možnosti za zaposlitev. Avtor meni, da je problem še večji, ker je tudi med drugimi brezposelnimi osebami skoraj 50% brez ustreznih strokovnih znanj oziroma izobrazbe.

b) Izobraževanje Romov²¹

Splošna ocena je, da so Romi pomanjkljivo izobraženi. MŠS je pripravilo poseben program za delo z romskimi otroci v vrtcih in osnovnih šolah. Prvi vrtec za romske otroke je bil zgrajen v vasi Pušča v Prekmurju in je bistveno izboljšal situacijo na področju predšolskega izobraževanja. Otroci, ki so govorili izključno romski jezik, so se v vrtcu naučili vsaj osnovne slovenščine, kar je predpogoj za uspešen vstop v osnovne šole. Vrtci za romske otroke na Dolenjskem pa so manj utečeni. Tukaj ugotavljamo, da romski starši otroke neredno pošiljajo v vrtece, kar je pripisati pomanjkanju take tradicije. Učitelji in socialni delavci v osnovnih šolah, ki praviloma ne govorijo romskega jezika, pogosto ne morejo uspešno delati z romskimi otroci. Zaenkrat tudi ni izobraženih romskih učiteljev, ki bi pomagali pri uspešnejši integraciji otrok v osnovnošolski pouk. Tancer (1991:72-77) problematizira pomanjkljivo jezikovno kulturo, saj neznanje jezika pomeni skorajda nepremostljivo oviro za večino romskih otrok ob njihovem vstopu v osnovno šolo in že v izhodišču izloči romskega otroka, ki ni zmožen vzpostaviti enakovredne komunikacije.

Velik pomen gre pripisati vključitvi v institucionalno obliko predšolske vzgoje (Levičnik, 1991), kjer morajo biti podani temelji za lažji prehod oziroma soočenje otroka z dvema različnima družbenima in kulturnima sistemoma, prav tako z dvema vrednostnima orientacijama. Vkolikor romski otroci v tem prvem stiku z izobraževanjem doživijo odklonilen odnos kot člani marginalne etnične skupine, jih to praviloma spremlja v nadaljnjem procesu izobraževanja oziroma generira odklonilno reakcijo. Škofova (1991) opozarja na visok delež romskih otrok, ki so vključeni v osnovne šole s prilagojenim programom; v nekaterih okoljih naj bi predstavljali skoraj polovico vseh romskih otrok. V primerjavi z neromskimi vrstniki dosegajo zelo skromen učni uspeh, temeljni razlog zanj pa je neredno obiskovanje pouka. Vendarle pa je iz leta v leto opazen trend večanja števila vpisanih romskih otrok v slovenske osnovne šole. Težavo predstavlja dinamika obiskovanja, saj so prisotni pojavi prekinitve zaradi sezonskega dela, preselitve ipd.

²¹ O področju izobraževanja romske populacije gre izpostaviti temeljno delo avtorja Mladena Tancerja 'Vzgoja in izobraževanje Romov na Slovenskem'. Obzorja, Maribor, 1994.

c) pravica do socialnih pomoči

O slabem socialno-ekonomskem položaju Romov priča tudi struktura virov za preživljanje romske populacije (Winkler, 1999:28), pri čemer izrazito prednjačijo raznovrsne oblike državnih pomoči v obliki denarnih nadomestil:

- državne pomoči (pomoč za brezposelnost, socialna pomoč, otroški dodatki) 74%;

- neorganizirana zaposlitev (nabiranje surovin, zelišč) 41%;

- priložnostna ali sezonska zaposlitev 25%;

- drugi viri 19 %;

- redna zaposlitev 13%.

Načine preživljanja slovenskih Romov Štrukljeva (1991:48) klasificira v naslednje kategorije: a) polnomadske družine; b) družine v romskih naseljih, ki so odvisne samo od socialne podpore; c) vaški romski naseljenci, ki se v manjši meri ukvarjajo z obdelovanjem lastne ali najete zemlje; d) kvalificirani in navadni zaposleni delavci; e) posamezniki - izobraženci v raznih poklicih, zaposleni v večjih krajih in mestih.

Sklepna razmišljanja

Ocena družbene vključenosti oz. izključenosti začasnih beguncev v Sloveniji

Po pregledu bistvenih pravic, ki definirajo blagostanje (vkolikor je v takem primeru sploh upravičeno uporabljati ta koncept), je potrebno najprej opomniti na razlike med standardi ali pravicami 'konvencijskih' in 'začasnih' beguncev. Tujcu, ki je dodeljen status begunca, so zagotovljene najnujnejše pravice, ki zadevajo nastanitev, pomoč in zdravstveno oskrbo, dokler ta oseba ni sposobna neodvisnega preživljanja. Begunci so - različno od drugih tujcev - izenačeni s slovenskimi državljani na področju zaposlovanja. Začasnim beguncem status onemogoča pravico do rednega zaposlovanja. Splošna ugotovitev je, da imajo začasni begunci manj pravic kot konvencijski.

Z Zakonom o začasnem zatočišču naj bi se nivo zagotovljenih pravic in ugodnosti zvišal, zlasti na področju zaposlovanja, in sicer s pravico do omejenega opravljanja del. Begunci uveljavljajo pravico do dela, je pa treba pripomniti, da to predstavlja velik problem ob visoki stopnji brezposelnosti. Zakon naj bi po nekaterih interpretacijah nudil 'part-time' delo, s čimer se je težko strinjati, saj gre za izrazito omejeno število delovnih dni. Dovoljenih 60 delovnih dni letno je dejansko lahko sezonsko delo, težje pa mu je pripisati naravo dejanskega 'part-time' dela. Podatkov o tem, koliko in na kakšen način so begunci prisotni v sivi ekonomiji, iz razumljivih vzrokov nimamo. Izključenost s trga dela tako najbolj bode v oči²⁵. Marginalna vloga na trgu dela pomeni popolno ekonomsko odvisnost beguncev od države (kar ne more biti cilj države!), obenem pa nemožnost pridobitve

²⁵ Integracija začasnih beguncev v trg dela je problematična v večini evropskih držav. Začasni begunci naj bi se - takoj ko okoliščine dovoljujejo - vrnili v državo izvora, kar je argument, da ostanejo izključeni iz zaposlovanja. Tudi v državah, kjer jim je dovoljeno zaposlovanje, gre za občasna, večinoma sezonska dela.

ustreznega dohodka povzroča neintegriranje tudi na drugih področjih življenja. Integracija naj ne bi pomenila zgolj skupne uporabe šol in zdravstvenih ustanov, zlasti ne kot dokaz, da je država za to populacijo nekaj naredila. Področje izobraževanja je vsekakor tisto področje, kjer standardi, zagotovljeni začasnim beguncev, celo presegajo zakonske obveznosti. V celotni begunski politiki je to področje najuspešneje rešeno. Takorekoč popolna integriranost je dosežena v osnovnošolskem izobraževanju, precej uspešno pa je tudi rešeno izobraževanje na srednješolskem in univerzitetnem nivoju, zlasti ob dejstvu, da država ni obvezana zagotavljati srednješolskega in univerzitetnega izobraževanja.

Ugotavljamo tudi, da so begunci izključeni iz procesov politične participacije, da takorekoč ni prisotnega artikuliranja njihovih potreb iz same skupine navzven, zato tudi ni njihovega predstavljanja v javnosti. Bežen pregled medijskih objav zadošča, da ugotovimo neprisotnost javne samopredstave begunca. To pa je ena od komponent, ki lahko pomeni korak k boljši integraciji v 'večinsko' družbo. Pri boljše zagotovljenih in izvajanih dejavnostih ne gre prezreti, da je v Sloveniji dobro razvita psihosocialna pomoč begunskim otrokom.

Ocena družbene vključenosti oz. izključenosti romske populacije v Sloveniji

Romi so tipična marginalna družbena skupina, ki je zelo šibko zastopana v formalnem ekonomskem življenju. Tovrstna izoliranost je v daljšem obdobju povzročila trajno marginaliziranost s področja dela oziroma marginalno udeležnost na trgu dela. Zaposlovanje Romov je problematično tudi zato, ker jih delodajalci na osnovi tradicionalnih predsodkov in stereotipov o Romih kot slabih in nediscipliniranih delavcih ne zaposlujejo. Splošno je razširjeno mnenje, da Romi pogosto izostajajo od dela in ne zdržijo dolgo na enem delovnem mestu. Lokalni Zavodi za zaposlovanje poročajo, da Romi niso aktivno udeleženi niti zainteresirani pri iskanju zaposlitev²⁶.

Nizka vključenost v sfero dela/zaposlovanja ima temelje v šibki izobrazbeni strukturi kot posledici nizke udeležnosti in uspešnosti v izobraževalnih institucijah, saj se izobraževanje praviloma zaključi z osnovno šolo. V večini občin so Romi vključeni v šole, kjer pa dosegajo v glavnem slabe učne rezultate. Težave so zlasti na nižji stopnji pri komuniciranju, saj večina otrok ni sposobna slediti pouku v slovenščini. Dodatna težava romske populacije je visoka funkcionalna nepismenost. Na področju izobraževanja je tako dosežena nekakšna strukturna vključenost romske populacije v osnovne stopnje izobraževanja, vključno s

²⁶ Izhajamo predvsem iz zbranih podatkov študentskega raziskovalnega in akcijskega projekta 'Romi na Slovenskem: Družbena integracija marginalnih skupnosti', nosilca dr. Mitja Žagarja. Projekt poteka na Inštitutu za narodnostna vprašanja, projektna skupina pa je bila zasnovana na Visoki šoli za socialno delo v letu 1995/1996. Jedro raziskovalne skupine tvorijo študentke Visoke šole za socialno delo ter nekaterih drugih fakultet (FF, FDV), sodelujejo pa tudi številni občasni zunanji sodelavci. Pri projektu sem udeležena delno v mentorski in delno raziskovalni vlogi za področje metodološkega dela.

predšolskim delom, vprašanje pa ostaja, koliko je dosežena dejanska integracija v izobraževalni sistem, saj učni rezultati te ciljne skupine podpovprečno močno odstopajo.

Romska skupina je tipična marginalna skupina, ki je večidel odvisna od nujenja pomoči oziroma državnih intervencij. Podatki študentskega projekta kažejo, da je slabo socialno stanje med Romi konstanten problem, pa naj gre za stanovanjske razmere (ocenjujemo, da jih polovica prebiva v šotorih, barakah, kontejnerjih ipd.), slabo zdravstveno stanje (pogosta obolenja), materialno nepreskrbljenost družin in zlasti mater samohranilk, na kar opozarjajo centri za socialno delo. Problem reševanja romske revščine je dolgoročen proces, v katerem se srečujemo tudi s kulturnimi barierami, v tem primeru nizkim prirojenim etničnim statusom.

Kulturni relativizem (pluralizem) je nujna podmena integracije različnih etničnih skupin in njihovega sodelovanja v družbenem življenju. Izključenost iz denimo izobraževanja ali trga dela seveda ne more biti posledica drugačnega kulturnega koda. Odklonilen odnos okolja do Romov izvira večidel iz nepoznavanja romske kulture in njihovega specifičnega načina življenja.

Velikega pomena je razvoj in jasno izoblikovanje romske etnične skupine kot notranje strukturirane in avtonomne družbene skupine, ki je usposobljena konsistentnega zastopanja lastnih interesov in samopredstavitve zunaj lastne skupine. Tako je lahko vzpostavljena pomembna pot k premagovanju odnosov nasprotovanja (ali celo konfliktnosti) med etnično drugačno večinsko in romsko populacijo. Kot ekonomsko šibka kategorija prebivalstva Romi niso organizirano prisotni v prostoru političnega komuniciranja oziroma na področju javnega komuniciranja, kjer so še najbolj prisotni kot 'problem' v medijih.

Povezanost institucij 'zadolženih' za romsko problematiko in samih Romov bo dolgoročno najbolj pripomogla k definiranju take romske etnične skupine, ki bo drugim skupinam partnerska. Predvsem pa je nujen premik od skupine v nastajanju k jasno prepoznavni in v različnih aspektih družbenega življenja prepoznavni skupini.

O konceptu družbene izključenosti v analizi marginalnih etničnih skupin

V prispevku smo izpostavili v praksi nekoliko manj prisoten, pa zato nič manj aplikabilen pristop v proučevanju marginalnih etničnih skupin, to je koncept družbene izključenosti. Pristop je večidel fokusiran na institucionalni (državni) nivo zagotavljanja dostopa do različnih družbenih resursov, četudi izključno institucionalno komponento presega, ko med integrativnimi mehanizmi pripozna pomembno mesto individuov (samoudeležba, medosebne mreže) ali neprofitnih organizacij (npr. neformalne socialne mreže).

Večdimenzionalnost koncepta je v primerjalni analizi etničnih skupin vsekakor pozitivna. Nekajkrat se je izkazalo, da je marginalnim skupinam praviloma skupen samo pridevek 'marginalne', ko dodamo še 'marginalne etnične' skupine, je stičišče lahko še manj. Upoštevati je treba unikatnost vsake skupine in zahtevo primerjalnega pristopa, v katerem je (etnična) skupina enota analize.

Primeri tako različnih etničnih skupin kot so začasni begunci in avtohtoni Romi v Sloveniji tudi demonstrirata nivo razlik. V etničnih študijah je element 'konteksta' - kar je splošno moč poimenovati kulturne poteze - pomemben identitetni pokazatelj, ki ga je potrebno upoštevati v politikah preprečevanja družbene izključenosti oziroma vzpodbujanju integracije.

Postavlja pa se vprašanje, ali smo pripravljeni isti nivo integracije zagotoviti vsem družbenim skupinam / vsem marginalnim etničnim skupinam, 'ki iščejo svoje mesto v družbi'? Kulturne bariere so pri etničnih skupinah še vedno bistven problem izključenosti. Občutki kot etnonacionalizem ali ksenofobija pripomorejo k ustvarjanju vzdušja, v katerem je partnerstvo teh skupin v socialnem življenju manj ali celo nezaželeno. Tovrstnih preprek seveda ni pri tistih segmentih populacije, kjer je bistvena ekonomska dimenzija izključenost (npr. iskalci prve zaposlitve, dolgoročno brezposelni, 'usipniki' v srednjih šolah ipd.). Kulturna identiteta je vsekakor dimenzija, okoli katere se bodo tudi v prihodnosti dogajale diskusije o izključenosti določenih segmentiranih populacij. Glavna vprašanja pri takih izvzetih 'down' in 'out' populacijah pa so prav politične in socialne pravice.

Model, ki ponuja analizo distribucijskega in relacijskega vidika družbenega izključevanja, je ustrezen instrument analiziranja določenega vidika marginalnih etničnih skupin. Tako so zajete bazične eksistenčne potrebe, povezane z dohodkom kot tudi potrebe po uveljavljanju družbenih statusov, denimo izobrazbenega, profesionalnega, participacije v formalnem in neformalnem družbenem življenju in nenazadnje posameznikove samoaktualizacije. Velik pomen koncepta je po našem mnenju v sodobni naravnosti, ki neločljivo povezuje razvoj človekovih pravic in države blaginje in s tem kaže na implicitni moralni imperativ družbene solidarnosti.

Ne moremo mimo dejstva, da analizirani skupini živita v veliki meri getoizirano in je pomemben vidik družbene vključenosti v preprečevanju izoliranosti. Imeti mesto v družbi mora pomeniti vključenost zunaj lastne skupine: zunaj begunskega centra, zunaj romskega naselja. Raziskovanje marginalnih skupin bi v tem smislu veljalo usmeriti v iskanje mehanizmov, ki bi take 'tibe skupine' mobilizirali. Na tej točki bi namreč izključeni postali akterji lastne integracije, kar je ključnega pomena z vidika premagovanja subjektivnih občutkov izključenosti iz glavnih modelov družbenega življenja.

LITERATURA

- Abrahamson, Peter (1995): Social Exclusion in Europe: Old Wine in New Bottles?, Družboslovne razprave, Vol. XI, št. 19-20, 119-136.
- Bhala, A. in Lapeyre, F. (1995): Social Exclusion Revisited: Towards an Analytical and Operational Framework, paper.
- European Social Policy (1993): Options for the Union, Green paper, Luxembourg.
- Grizold, Anton (1994): Solving the Refugee Problem in Slovenia, Journal of International Relations, Vol. I, 35-44.
- Harrell-Bond, B. in Elliot, S. (1993): Report. Mission to the Slovenia/Croatia, Refugee Studies Programme, paper.

- Hočevar, Andreja in Urank, Majda (1998): *Izobraževanje beguncev iz Bosne in Hercegovine v Sloveniji*. V: Pagon, Milan in Mikuš Kos, Anica. (ur.): *Begunci v Sloveniji: pregled dosedanjih aktivnosti*, 23-33. Ljubljana: Visoka policijsko-varnostna šola.
- Hoffman, Rainer (1995): *International Humanitarian Law of Refugees and Internally Displaced Persons, Law in Humanitarian Crisis*, Vol I., 249-309.
- Klinar, Peter (1991): Romi med revščino in etnično depriviligranostjo, *Razprave in gradivo*, 25, 24-35.
- Klinar, Peter (1993): O beguncih v Sloveniji, *Teorija in praksa*, 30(1-2), 80-84.
- Klopčič, Vera (1991): Pravni položaj Romov, *Razprave in gradivo*, 25, 64-71.
- Klopčič, Vera in Polzer, Miro (ur.) (1999): *Poti za izboljšanje položaja Romov v Srednji in Vzhodni Evropi*, INV, Ljubljana.
- Levičnik, Irena (1991): Predšolska vzgoja romskih otrok v naši republiki, *Razprave in gradivo*, 25, 92-99.
- Pagon, Milan in Mikuš Kos, Anica. (ur.). 1998. *Begunci v Sloveniji: pregled dosedanjih aktivnosti*. Ljubljana: Visoka policijsko-varnostna šola.
- Rodgers, G. (1994): *Social and economic exclusion in low income settings*, referat z workshopa v Cambridgu: *Patterns and causes of social exclusion and the design of policies to promote integration*.
- Room, Graham (ur.) (1992): *Observatory on National Policies to combat Social Exclusion*, Second Annual Report.
- Smerdu, Franc (1999): Predstavitve projekta »Problematika zaposlovanja Romov« v občini Novo mesto. V V. Klopčič in M. Polzer (ur.), *Poti za izboljšanje položaja Romov v Srednji in Vzhodni Evropi*, 112-119. Ljubljana: INV.
- Šiftar, Vanek (1970): *Cigani. Minulost v sedanosti*. Murska Sobota: Pomurska založba.
- Škof, Vladka (1991): *Vzgoja in izobraževanje romskih otrok v osnovnih šolah v Republiki Sloveniji*, *Razprave in gradivo*, 25, 100-105.
- Štrukelj, Pavla (1991): *Etnološke raziskave romske populacije v Sloveniji*. *Razprave in gradivo*, 25, 36-55.
- Študentski raziskovalni in akcijski projekt: 'Romi na Slovenskem: družbena integracija marginalnih skupnosti', *Projektna dokumentacija*. Ljubljana: INV.
- Tancer, Mladen (1994): *Vzgoja in izobraževanje Romov na Slovenskem*. Maribor: Založba Obzorja.
- Trbanc, Martina (1996): *Socialna izključenost: koncept, obseg in značilnosti*. V: Svetlik Ivan (ur.), *Kakovost življenja v Sloveniji*, 287-310. Ljubljana: FDV.
- UNHCR (1988): *Handbook on Procedures and Criteria for Determining Refugee Status*, Geneva.
- Zakon o začasnem zatočišču, *Uradni list* 20/97, 1997.
- Zavratnik, Simona. 1996. *Social integration vs. social exclusion: the case of Bosnian refugees in Slovenia, Austria and Ireland*. Magistrska naloga. Ljubljana: FDV.
- Winkler, Peter (1999): *Izkušnje Sloveniji pri urejanju položaja Romov*. V V. Klopčič in M. Polzer (ur.), *Poti za izboljšanje položaja Romov v Srednji in Vzhodni Evropi*, 27-36. Ljubljana: INV.